

релігійної, суспільної конфронтації; до зневажання державних та національних пріоритетів та цінностей під релігійними гаслами; до переорієнтації українського суспільства чи його окремих страт на чужі духовні цінності.

5. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЄВАНГЕЛЬСЬКОГО ПРОТЕСТАНТИЗМУ В УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІУМІ

Євангельський протестантизм є знаковим феноменом історії і сучасного релігійного життя українського соціуму, стверджуючи фактом своєї мирної співприсутності з історичними церквами можливість практичної реалізації міжконфесійної, плюралістичної моделі переустрою релігії.

Півтора століття існування євангельської церкви в несприятливих умовах переслідувань з боку царського режиму і радянської влади довели її життєздатність та великий соціальний потенціал, що ґрунтуються на широкій народній підтримці, спорідненості євангельської віри і духовних запитів суспільства.

Після розпаду імперії СРСР і здобуття Україною незалежності євангельські протестанти отримали безпрецедентну можливість демаргіналізації, участі в розбудові молодого демократії, активного впливу на соціально-політичні трансформації в ролі суб'єкта громадянського суспільства.

Подолання стереотипів, вироблених за радянських часів, виклики плюралістичної демократії і лібералізму, модерністські впливи на церковне життя, взаємовідносини з історичними церквами на православної канонічній території – ці питання окреслюють проблемне коло і разом з тим спектр варіацій розвитку.

Євангельський рух в Україні представлений церквами баптистів, євангельських християн, християн віри євангельської різних течій, з яких найбільш численними є Всеукраїнський союз об'єднань євангельських християн-баптистів і Союз церков християн віри євангельської України. Позиції союзів можна вважати поміркованими, виваженими, типовими для євангельської спільноти. Разом з тим для адекватної репрезентативності слід уважно придивлятися до реформаційних процесів в традиційних євангельських церквах – з одного боку, виникнення сепаратистських і неофундаменталістських груп, а з другого - сильних модерністських течій, під впливом яких консервативні громади трансформуються в неопротестантські, перш за все харизматичні.

Контекст, в якому відбувається ідентифікація сучасного євангельського протестантизму, після падіння «залізної завіси» має бути розширеним за межі національної ситуації і власного культурно-історичного досвіду.

Утворення незалежної держави, формування нації, розбудова демократії складають унікальну констеляцію в українському соціумі, що може вважатися внутрішнім чинником відносин євангельської церкви та суспільства.

Вітчизняні дослідники протестантизму вказують на замкненість як типову характеристику відносин українських євангельських церков із зовнішнім світом (Головащенко С. Протестантизм и славянский мир: личность в со-обществе // История євангельско-баптистского движения в Украине. Матеріали и документи. – Одесса, 1998. – С.7). В транзитному суспільстві закритість і усталеність соціальних відносин змінюються принциповою невизначеністю, пошуком нового образу і шляхів адаптації до мінливої «духовної ситуації часу». Євангельський протестантизм із закритої громади може еволюціонувати в напрямі самоусвідомлення як відкритого суспільства, коли здійснюється поступовий перехід від самодостатності до діалогу і взаємин, від монополії і виключності до плюральності як базової соціальної норми і етичної цінності.

Транзитний характер українського соціуму є головним чинником, але не можна не враховувати при цьому глобально-християнські виміри, а також цивілізаційний аспект еволюції євангельського християнства.

Загальні вектори еволюції євангельської світової громади є значущим чинником формування позиції українських церков. Очевидно, що «місіонерський бум» вже у минулому і вектор активності західних релігійних організацій зміщується в Китай та Індію. Але взаємопроникнення релігійних світів вже відбулось. Більшість протестантських лідерів часто відвідують західні церкви, вчать за кордоном, виписують англomовні книги та періодики, утворюють міжнародні структури.

Спостереження за динамікою взаємодії національних, іноземних та міжнародних організацій дають підстави вважати, що подальша інтеграція українського протестантизму в світову сім'ю протестантських церков буде мати не тільки фінансово-організаційний ефект, але й позначиться на богослов'ї, культурі, соціальній ідентичності. Протестантизм, давши свого часу імпульси для формування національних культур, переходить до глобальної стадії розвитку, перетинаючи кордони традицій. Нещодавно найвпливовіший християнський журнал Christianity Today присвятив своє ювілейне видання (1956-2006) аналітиці руху сучасних євангельських протестантів (evangelicals), кредо яких формулюється як «від культурних особливостей до нового інтернаціоналізму».

Західний протестантизм виглядає для церков пострадянських країн привабливою моделлю соціалізації. Марк Нол, один із видатних сучасних євангельських богословів, називає складові успіху євангельського пробудження в Америці і світі: творче використання засобів культури, вплив

богослов'я на культурні процеси, зверненість до мас і використання їх соціального потенціалу, переклад «старого послання новою мовою» (Noll M. Where we are and now we are got here // Christianity Today. – 2006. - V 50. № 10. – P. 42-49).

На початку ХХ ст. фундаменталістсько-модерністські конфлікти привели американський протестантизм до інтелектуального колапсу. Але, завдяки розробці названих Нолом напрямів християнської місії, євангельські цінності, як і в часи отців-засновників американської нації, повернули собі суспільне значення й духовний авторитет. Традиційні євангельські істини знов стали нормами сучасної американської культури

Посилення протиріч між консерваторами і лібералами, що спостерігається нині в українських євангельських церквах, знаходить своє історичне пояснення і варіанти вирішення саме в площині міжнародного досвіду, як приклад загальносвітових тенденцій, а саме переходу від традиційної до модерністської (а зараз - вже ультрамодерністської) релігійності.

Цивілізаційний аспект ідентифікації українських протестантів полягає не тільки в культурно-географічному положенні України між Євразією (Росією) і Європою, але й в особливостях історичного розвитку євангельської громади. Український євангельський протестантизм визначається між минулим і майбутнім, традицією і сучасними запитами, радянським досвідом і європейськими перспективами.

Слід вказати на існування історично-культурних особливостей євангельських церков, що мають не автентично протестантське чи власне біблійне походження, а пояснюються скоріше сформованими стереотипами субкультурності, несвідомим запозиченням та опосередкованим впливом православної традиції та ментальності homo soveticus: інститут старших пресвітерів, ієрархічний принцип організації церков, підпорядкованість громад керівництву, неприпустимість дискусій, виключне право пресвітерів тлумачити богословські питання, суворий регламент поведінки, культури, побуту тощо. Це дуже вже нагадує принципи партійності і класовості, заборону дискусій щодо генеральної лінії, вождізм партійних керівників, пролеткульт, а з іншого боку - народні версії православ'я: «Бог у серці, тому не потрібно читати Писання та вчитись богослов'ю», «Всяка влада від Бога, то ж не лізь поперед батька в пекло, без тебе розберуться» і т.п.

Комплекс історичних причин і культурних впливів обумовив і такі характерні принципи віри і життя, як примат чуттєвого над раціональним, колективного над індивідуальним, практики над віровченням, церковного над соціальним, що й досі має соціальні прояви в суспільно-політичній пасивності, контркультурності, нерозвиненості особистісного начала, відчуженні від суспільства.

Європейський вектор розвитку України знаходить підтримку серед нових генерацій євангельських віруючих, які творчими підходами до питань

віри і практики, сумлінною працею і безкорисним служінням суспільству формують новий образ євангельської церкви.

Європейський культурний простір, навіть за доби пострелігійності, залишається християнським в своїй основі, тому зв'язок західного християнства, європейської Реформації і українського євангельського протестантизму не зводиться тільки до історичних фактів, але має культурно-типологічний характер. Українське євангельське християнство в своїй архітектоніці зберігає базові європейські соціокультурні інваріанти і може вважатися проєвропейським за типом, а не лише за іміджем. Події 2004 р., в яких християнські євангельські лідери і громади брали активну участь на боці демократичних сил, свідчать про актуальність проблеми культурно-цивілізаційного розламу між Євразією та Європою для євангельських церков в їх пошуках власної ідентичності і свого гідного місця в українському суспільстві (Revolution in Orange. The Origins of Ukraine's Democratic Breakthrough. - Washington, 2006. -216 p.).

Євангельська віра і європейська культура утворюють нову соціально-богословську парадигму розвитку церкви в українському соціумі, в якій головними цінностями стають особа, творчість, солідарність, а ідеалами – християнський характер національної культури, релігійна свобода в громадянському суспільстві, духовний авторитет і актуальність євангельської церкви для сучасників.

Отже, контекст ідентифікації євангельського протестантизму задано щонайменше трьома чинниками: транзитним характером українського соціуму; глобальними тенденціями в світовій євангельській спільноті; культурно-цивілізаційними пошуками Україною власного шляху розвитку. В даному контексті можна спостерігати відповідні тенденції, що виникають чи як наслідок інерційного розвитку вищезгаданих проблемних ситуацій, а чи ж як свідомо реакція, по формулі виклик-відповідь. До першої групи слід віднести демографічні процеси, структурні трансформації, пов'язані з модернізацією суспільства, переходом до інформаційної доби та інші об'єктивні соціальні тенденції. До другої – відчуження приватних і суспільних вимірів релігійності, індивідуалізацію, секуляризацію, загострення фундаменталістсько-модерністського протистояння, тобто ті соціально-ідеологічні тенденції, що мають ціннісне забарвлення і корегуються свідомим вибором, принциповою позицією суб'єкта.

Об'єктивні соціальні тенденції сприяють розвитку євангельського протестантизму водночас в протилежних напрямках: перспективному та консервативному. Перспективний напрям обирають церкви, які свідомо формують сучасний образ віри, відповідний духовним запитам суспільства. Консервативний вектор розвитку пов'язаний з посиленням реакційних настроїв традиційних віруючих, що принципово не сприймають зміни соціально-богословської ідентичності. Якщо для сучасних церков зазначена відповідність проповіді церкви і запитів суспільства є метою реформ і свідченням власної духовної життєвості, то для церков консервативних ця ж

відповідність є свідченням компромісу із світом, зради ідеалів церковної чистоти й святості.

Демографічні процеси в українському суспільстві після розпаду СРСР прийняли здебільшого негативний характер, що відображається в зменшенні населення, великій смертності, диспропорції між працездатними та непрацездатними. Посилення міграції (що само по собі не є негативом) привело до того, що людські ресурси працюють на інші країни (Росію, європейські країни, США), не кажучи вже про пов'язані з цим проблеми в сім'ях, занепад міст та селищ, церковних громад. Для всіх традиційних євангельських церков демографічні зміни стали значущою проблемою, а для консервативних, стабільність яких забезпечена наступністю поколінь віруючих та їх репродукцією більше, ніж приходом нових вірних, прийняли дійсно катастрофічний характер.

Еміграція в США, Німеччину, інші країни лишила церкви без лідерів та найбільш активних віруючих. Більшість традиційних християнських сімей, які могли засвідчити про репресії радянської влади проти себе, покинули Україну. В цілому громади оновились на 80 відсотків. На зміну могли б прийти нові служителі, але церква не була готова подолати власну консервативну субкультуру і відкрити перспективи для служіння молоді, тому можна говорити про втрачені покоління молодих віруючих в кінці 80-х - початку 90-х рр. м.ст.

Євангельські громади змінюють свою демографічну структуру, яка стає все більше адекватною навколишньому суспільству, де показовими реаліями є великий відсоток непрацездатних і стрімке старіння. До того ж, біля 70% громад складають жінки, що в майбутньому позначиться не тільки на соціальному образі євангельської спільноти, але й на позиції етичній та богословській.

Міграція та релігійна свобода в Україні відкрили можливості міжнародних контактів, приїзду іноземних місіонерів, налагодженню безпосередніх відносин між українськими і західними церквами. Все більша відкритість глобальним впливам світового євангельського християнства часто веде до втрати власної специфіки і кон'юнктурних домовленостей. Так, євангельські християни-баптисти, які офіційно дотримуються армініанського богослов'я, дають згоду на відкриття семінарії під патронатом іноземної кальвіністської місії або ж входять до європейських і світових структур, в яких головує жінки-пастори, що заборонено навіть в більшості сучасних євангельських церков.

Національні, канонічні, культурні та інші кордони вже не захищають від глобальної «богословської моди». Можна прогнозувати вже найближчим часом гостру дискусію щодо питань сексуальності, сім'ї та шлюбу.

Модернізація українського соціуму ставить євангельську церкву в ряд з іншими суб'єктами суспільного життя, позбавляючи її маргінальності, але разом з тим і ексклюзивності. Якщо історичні церкви претендують на привілейоване місце в структурі соціуму, то євангельські церкви і місії

розглядаються як громадські організації, а відтак мають змінити форми і методи діяльності.

Здається, що більшість церков ще не усвідомлюють змін, які вже відбулися. Масові евангелізації, церковне опікунство шкіл, лікарень, інтернатів та в'язниць вже майже неможливі, а в більшості випадків - навіть заборонені місцевою владою і православною більшістю. Після героїчної боротьби за існування в радянські часи й активної місіонерської діяльності перших років незалежності починається новий період історії евангельського руху в Україні, коли евангельська віра повинна прийняти адекватні й легітимні соціальні вирази.

Об'єктивні процеси в українському суспільстві не залишають незмінними форми, методи, стратегію діяльності евангельських церков, але вимагають і більшого – ревізії самого способу існування евангельського протестантизму, переосмислення віросповідних засад, що відноситься вже до другої групи тенденцій.

Аналітика тенденцій, пов'язаних з суб'єктивним вибором сценаріїв майбутнього, стосується ціннісних і смислових вимірів евангельського християнства. Вона визначає скоріше напрям осмислення проблеми, ніж конкретні соціальні сценарії реалізації рішення. Динаміка соціальних процесів в евангельських громадах свідчить, що більшість церков розвивається в прогресивному напрямі, шукаючи важно вловимий баланс інноваційних ефектів і неминучих ризиків модернізації. Але залишається й досить великий (порівняно з іншими національними евангельськими церквами) відсоток прихильників консервативної лінії розвитку. Реформістська більшість і консервативна меншість складають своєрідну двопартійну систему евангельської громади. Прикладом розподілу сил можна вважати відмову трьох обласних об'єднань ВСО ЄХБ підтримати екуменічне служіння Євангелічної асоціації Білі Грема, яка поєднує в місіонерській співпраці баптистів і християн віри евангельської.

Таким чином, об'єктивний процес стирання кордонів і входження до світової евангельської спільноти, сприймаючись через власний історичний субкультурний досвід і систему консервативних цінностей, відображається в свідомій позиції – дистанціюванні від екуменічних, ліберальних та секуляристських течій в західному евангельському протестантизмі.

Демографічні процеси і демократичні трансформації в суспільстві породжують цілий комплекс ідеологічних тенденцій різного походження, але водночас пов'язаних з логікою ситуації: криза спільних ідеалів і цінностей, індивідуалізація суспільства, відчуження приватних і суспільних вимірів евангельського християнства. Ці тенденції стосуються кризи традиційних форм і невизначеності образу евангельського християнства в суспільному житті. Спосіб осмислення цих якісних тенденцій буде різний для сучасних і консервативних церков. Перші сприймають кризу релігії в суспільстві як виклик переосмислення власної ідентичності і вироблення більш актуального образу віри. Консервативні ж громади розглядають кризу соціальної

ідентичності християнства як підтвердження власної критичної позиції, скоріше - опозиції постхристиянському суспільству і як привід для посилення боротьби з інакомисленням, жорсткої регламентації життя, подальшої субкультурної маргіналізації.

Вказані тенденції формулюють нові нагальні завдання для євангельських протестантів, що пов'язані з саморефлексією і переглядом відносин з суспільством й іншими конфесіями: системне і планомірне визначення ідентичності; формування богословської позиції, цілісної систематики, у тому числі соціального богослов'я і богослов'я культури, осмислення і збереження позитивної специфіки історичного шляху і духовного досвіду українського євангельського братства; подолання розриву між поколіннями віруючих, соціальна модернізація, вироблення позитивного образу євангельського християнства.

Системна богословська ідентифікація здійснюється лідерами-новаторами, викладачами християнських шкіл, місіонерськими товариствами, творчими групами християнської інтелігенції через створені ними прецеденти, які узагальнюються, утворюють тенденцію, а згодом і концептуалізуються. Відповідно формуються пасторське богослов'я, богословська освіта, богослов'я місії, богослов'я культури тощо.

Велику роль у формуванні цілісної богословської системи відіграє некодифікована традиція євангельської церкви, носіями якої є не тексти, а авторитетні служителі. Реальний авторитет і рівень довіри «євангельського братства» вищі за богословські аргументи і посилання на світовий досвід. При можливих негативних наслідках авторитаризму та традиціоналізму («мертвої віри живих»), євангельська традиція («жива віра мертвих») виступає фактором наступності історичного досвіду, дієвим засобом консолідації спільноти вірних, причому ще раз підкреслимо - засобом не книжним, не вербально-концептуальним, а скоріше інтуїтивно-духовним, що відповідає специфіці національної ментальності, на яку впливають православні архетипи кордоцентризму і соборності. Отже, формування богослов'я відбувається під сильним впливом колективістських ментальних і культурно-історичних парадигм, а індивідуальне начало не є самодостатнім і тільки усвідомлюється в євангельському богослов'ї як невирішена проблема.

Традиція «євангельського братства» виступає своєрідним фільтром інокультурного та інерелігійного досвіду. Осмислення власної специфіки можливе через богословське зіставлення європейського походження і національного характеру українського євангельського протестантизму, розкриття «українськості» та «євангельськості» як його специфікуючих предикатів. «Українськість» розкриває національно-культурну укоріненість і відповідну форму служіння. «Євангельськість» вказує на вищу цінність і авторитет – Євангелію, а також на простоту та народність обряду. А власне «протестантськість» відсилає до європейських історичних витоків і наднаціонального, навіть світового масштабу, співвідносячи українську євангельську церкву із загальнолюдськими, космополітичними цінностями.

При цьому традиція євангельських церков критично сприймає такі стереотипи західного протестантизму як прагматизм, функціональність, утилітаризм, індивідуалізм. Вироблення позитивного образу, актуального для молоді і водночас відповідного базовим цінностям євангельської традиції, має статися як узгодження українського, євангельського і протестантського.

Можна прогнозувати, що перспективний варіант розвитку буде головним шляхом розвитку євангельської спільноти в Україні. Але консервативний вектор розвитку теж дасть свої результати – консервативну революцію в церкві; формування євангельської субкультури, опозиційної офіційній церкві і державі; акцентуацію помісності й автономності як проявів нового консервативного ізоляціонізму.

Перспективний варіант майбутнього передбачає подальшу інкультурацію і соціалізацію євангельського протестантизму в українському суспільстві як традиційної церкви. Можливо, в найближчі роки питання про міжхристиянський альянс євангельського протестантизму й історичних церков стане предметом широких дискусій. В той же час, якщо протестантизм не усвідомить і не посилить свою європейську складову ідентичності, реальною загрозою його існуванню може стати асиміляція православ'ям на основі прийняття спільних презумпцій традиціоналізму і ортодоксії, а також критики секуляристських тенденцій протестантського Заходу.

Інкультурація протестантизму як самостійного соціально-релігійного феномену в український контекст передбачає модернізацію згідно європейського шляху розвитку. Модель європейської модернізації уможлиблює інтеграцію протестантських груп в єдиний євангельський альянс і співіснування різних типів церков в рамках загальної доктринальної системи.

Таким чином, у наступні декади можливі: і ексклюзивний субкультурний проект, коли євангельський протестантизм стане опозиційною соціальною спільнотою; і протестантсько-православний альянс навколо традиційних цінностей і неприйняття ультрамодерної секулярності; і інклюзивний євангельський проект. Останній має всі підстави стати головною тенденцією, що означає наближення до нового етапу еволюції – оформлення євангельського протестантизму як парадигми цілісної, автентичної і, разом з тим, відкритої до широкого контексту. Формування відкритого євангельського суспільства може відбутися через входження українського євангельського протестантизму до світової співдружності євангельських церков, засвоєння європейського культурного простору і розвиток екуменічної дипломатії між деномінаціями. Контури глобального євангельського проекту проявляються вже сьогодні у тому, що українське євангельське протестантство охоплює своїми структурами діаспору в Росії, США, Канаді, Аргентині, Еквадорі, Австралії, створює місіонерські церкви в Португалії, Іспанії, Узбекистані, Індії. Окремі місіонери українських

євангелістських церков працюють в Греції, Абхазії, Туркменістані, Латвії, Киргизії, Китаї, Бразилії.

Міжкультурні комунікативні можливості євангелістського протестантизму можуть сприяти формуванню інтернаціональної спільноти, в якій український протестантизм, як одна з великих громад в Європі і світі, буде грати роль посередника між реформаторськими рухами і традицією історичних церков, створюючи унікальну констеляцію релігійних, соціальних, національних, культурних та інших чинників, стверджуючи багатомірність, плюральність, відкритість євангелістського християнства як фундаментальні й у край актуальні його властивості.

Виклики сучасності створюють своєрідну «біфуркаційну зону» невизначеності і багатоваріантності майбутнього євангелістського протестантизму. До того ж, постійний пошук ідентичності, нетотожність ідеального проекту й соціокультурних форм, критичність щодо власного стану і ролі в суспільстві можуть вважатися невід'ємними внутрішніми особливостями протестантизму. Намагання знайти оригінальне співвідношення традиції і реформ, закритості та відкритості, українського та європейського буде визначати розвиток українського євангелістського протестантизму у період подальшого становлення України як європейської і демократичної країни.

Процес соціалізації євангелістського протестантизму в українському суспільстві є об'єктивно закономірним, але в залежності від внутрішньо церковних чинників він приймає різні форми та напрями.

Діяльність євангелістських церков в Україні має соціальні прояви, які сьогодні стають головним засобом присутності і проповіді віри в суспільстві. Пряма євангелізація, як стратегія церкви початку дев'яностих років, трансформується в легітимні фактори суспільного впливу і набуває соціально-активних форм. Зокрема, йдеться про соціальну діяльність (гуманітарні акції допомоги соціально незахищеним верствам і групам, душеопікунство і духовно-виховну профілактичну працю з молоддю і «групами ризику») і християнську просвіту (діяльність видавництв, ЗМІ, навчальних закладів, наукова і богословська апологетика). Власне, Церква як соціальний інститут через переосмислення проповіді, місії, богословської позиції теж еволюціонує в напрями сучасних форм служіння. Соціальне служіння, християнська просвіта і внутрішні трансформації церковної організації становлять три головні напрями соціалізації євангелістського християнства в українському суспільстві. Спільною характеристикою трьох напрямів є звернення до західних моделей, концепцій, стратегем.

Соціальна діяльність, як християнська добродійна допомога суспільству і проповідь євангелістських цінностей в практичному житті, зорієнтована на ідеї і досвід «соціального євангелізму» Уолтера Раушенбуша і Білі Грема. Саме вони запропонували актуальні відповіді євангелістської спільноти на проблеми соціальної несправедливості, негативних наслідків ринкового капіталізму, сексуальної революції, наркотиків, відповідно, ще сто і п'ятдесят

років тому. Цей досвід активно опановують українські євангельські християни, адаптуючи його до місцевих умов. Сьогодні вже не популярні утопічні проекти повної євангелізації суспільства (як за часів Раушенбуша), але сам напрям діяльності залишається украй актуальним. Створені десятки реабілітаційних центрів для наркоманів, благодійних їдалень, хоспісів, дитячих притулків. Майже кожна церква опікує лікарні, інтернати, в'язниці; проводить профілактичні бесіди про небезпеку алкоголю, сигарет, наркотиків; пропагує цінності сім'ї, здорового способу життя. Останніми роками євангельські церкви активно працюють з ВІЛ-інфікованими і «групами ризику» (наркоманами, бездомними, «дітьми вулиць»).

Християнська просвіта теж починалася із засвоєння іноземного досвіду – осмислення богословських підходів західного протестантизму, перекладів англійських авторів, перших спроб мислити, писати, діяти за аналогією із західними зразками. Основні видавництва («Смірна», «Руфь», «Варух», «Богомыслие», «Христианское просвещение», «Маранафа», «Стефанус» та ін.) пропонують головним чином переклади Д. Веслі, Д. Фокса, Д. Мак Артура, Ч. Стенлі, Д. Стота. Домінують теми сім'ї, душеопікування, лідерства, церковного життя, місіонерства, духовного формування. Показово, що більшість видавництв не артикулюють свою конфесійну і богословську позицію, утворюючи єдиний сегмент євангельської літератури в загальному масиві християнських видань. Проявом інтеграції видавництв і створення єдиного ринку християнської євангельської літератури можна вважати фестивалі та виставки християнської книги, видання газети про християнське книговидання «Книгоноша» та ін.

Подібні тенденції спостерігаємо і серед протестантських ЗМІ. Видання наперед заявляють про незалежність і міжденомінаційний характер. Так, «незалежний» християнський журнал «Перспектива» може вважатися спільним для п'ятидесятників, харизматів і прогресивних євангельських християн-баптистів. «Перспектива» пропонується для активних і успішних - бізнесменів і менеджерів, інтелігенції і чиновників. Конфесійну незаангажованість і вірність загальноєвангельським принципам відстоює і «Решение» - журнал для невіруючих, що видається Євангелічною асоціацією Білі Грема і розповсюджується через євангельські церкви країн СНД.

Офіційні видання союзів – журнали «Євангельська нива» (ВСО ЄХБ) і «Благовісник» (ВСЦ ХВЄ) – висвітлюють події життя церков і розповсюджуються безкоштовно серед віруючих. Для останнього журналу характерна більша широта – поруч із статтями національних лідерів друкуються Жанна Гійом, Джонатан Едвардс, Мартін Лютер Кінг, Гарольд Сейла та Герхард Реттінг, які представляють такі різні напрями християнської думки як католицький містицизм, пуританство, баптизм, євангелічну церкву Німеччини.

Всі вищезгадані видання мають власні інтернет-сайти, що свідчить про активне освоєння віртуального простору євангельськими церквами.

Більшість великих церков також мають інтернет-ресурси – сайти, форуми, служби новин, молодіжні сторінки, розсилки.

Богословське осмислення нових методів і форм соціальної діяльності не встигає за розвитком ситуації. Часопис Одеської богословської семінарії «Богомыслие» не виходить з 2004 р. Більше перспектив у міжнародних журналів, відкритих до міжконфесійного діалогу на основі євангельських принципів. Так, журнал «Богословские размышления», ініційований ЕААА (Євро-Азійська акредитаційна асоціація), на сьогодні став провідним богословським виданням всієї євангельської спільноти. Дослідний центр Української семінарії євангельського богослов'я, Одеська богословська семінарія, Менонітський центральний комітет займаються аналітикою проблемних питань історії євангельського руху в Україні. ЕААА координує подібні проекти, залучаючи міжнародних експертів та партнерів.

Співробітництво євангельських християн-баптистів та християн віри євангельської розвивається найбільш активно в сфері освіти та теоретичного богослов'я.

Центр активного християнського життя з церкви-інституції зміщується в мережі однодумців і творчі групи, інтерактивні молодіжні кафе, дискусійні клуби, команди соціального служіння. Навіть в церквах змінюються акценти в проповідях на служінні, відбуваються зміни в обрядовій практиці, вводяться нові літургічні форми.

Традиційні для євангельських проповідей теми святості, духовного життя, відокремлення від світу, Другого пришестя Христа відходять на третій план, поступаючись місцем практичним питанням – як жити в суспільстві, якими етичними принципами керуватись, як будувати сімейні відносини. Екзистенціальні, психологічні, етичні, соціальні виміри християнського життя виявляються більш актуальними, ніж духовно-містичні й есхатологічні.

В цілому в організації служіння спостерігаємо радикальні зміни в напрямку осучаснення, відкритості до нових соціальних умов і запитів громади. Незважаючи на відсутність власної літургії, в євангельських церквах був канонізований певний порядок богослужіння – загальний та хоровий спів, виступи молоді та дітей, три-чотири проповіді, публічні молитви. Показово, що в служіннях раніше брала участь вся громада, не було чіткого функціонального розподілу виконавців певних дійств. Під впливом західних моделей богослужіння в сучасних церквах відбувається професіоналізація та спеціалізація служіння: творчу програму веде професійна музична група, замість чотирьох проповідників проповідує один пастор чи вчитель, інші члени церкви обирають для себе служіння згідно їх покликання та дарування. Відтак, з одного боку, сьогодні вірянин має більше можливостей реалізувати себе в багатофункціональному служінні, а з іншого - усталений порядок обмежує вплив особи та груп на хід богослужіння. Останнє викликає негативну реакцію і звинувачення в «ухилянні від

простоти», в перетворенні духовного спілкування віруючих на акцію, концерт, шоу.

Показово, що зустрічаються запозичення не тільки із західної літургічної практики, а й із православної. Так, пастори багатьох церков важливою складовою служіння вважають треби і з готовністю відповідають на звернення навіть сторонніх людей. Молодіжні церкви широко використовують у служінні свічки, щоправда скоріше для створення духовної атмосфери. Поширеною практикою є цикли читання Біблії, які відокремлені від повчальних проповідей і мають скоріше медитативний ефект.

В обрядовій практиці нині помітнішими є впливи західної культури – індивідуалізм, практицизм, раціоналізм. Так все більше церков використовує під час Вечері замість однієї чаші одноразовий посуд, а хліб ламає не служителю, а кожний віруючий окремо для себе. Багато уваги приділяється питанням гігієни, безпеки, комфорту. Якщо раніше співали по збірниках пісень, то тепер виготовляють спеціальні програми служіння з детальною інформацією і текстами. Навіть і це вже відходить у минуле – всі ілюстрації, книжки та папери зберігаються в електронному вигляді і презентуються на великому екрані за допомогою мультимедійного проектора.

Новою тенденцією організації служіння можна вважати приділення пильної уваги питанням життя церкви як громади і соціальної структури. Проповідь – як центр протестантського служіння (на відміну від таїнств в історичних церквах) – займає не більше половини часу богослужіння, як правило близько трьох четвертей часу. Молитва практикується по малих групах і теж має тенденцію скорочення у часі. Музики навпаки стає більше: вона налаштовує на слухання, виконує терапевтичну функцію, заспокоюючи та «відкриваючи серця», а також підтримує тяглість, єдність служіння як цілісного настрою, веде до кінцевої цілі, артикульованої в закликах до покаяння, служіння, духовного оновлення. Головним предметом уваги стає сама церква як громада віруючих і «ковчег спасіння». Інформація про служіння церкви, оголошення, поздоровлення, молитви про потреби віруючих, спільне обговорення церковних питань складають більшу частину воскреслого служіння. Зазначені диспропорції в структурі служіння можна вважати безпрецедентними і симптоматичними.

Ще більше розгалуженою є структура позацерковної діяльності громади як спільноти - неформальні бесіди з новими парафіянами, спілкування подружніх пар, молодіжні вечірки, чоловічі та жіночі клуби, дитячі школи, студії, табори, спортивні секції, походи тощо.

Характерними можна вважати акценти на внутрішній роботі з віруючими – учнівство усвідомлюється як головний принцип діяльності церкви, більш важливий, ніж місіонерство. Все це докорінно змінює модель і стратегію традиційної євангельської церкви. Воно стає все більше укоріненим у практиці громад.

Церкви відкриваються до різноманітних форм співпраці з іншими деномінаціями та конфесіями, перш за все в сфері соціального служіння –

гуманітарної допомоги, виховної профілактичної роботи з дітьми та молоддю, реабілітації жертв ВІЛ та наркоманії. Євангельські церкви готові об'єднати зусилля з іншими конфесіями в питаннях релігійної свободи та публічної моралі. Православні та католицькі священники викладають в протестантських семінаріях, виступають в молодіжних клубах як почесні гості, беруть участь в міжконфесійних конференціях. Співпраця з церквами інших протестантських деномінацій можлива також і в формі загальнонаціонального протестантського альянсу (РЄПЦУ), періодичних пасторських зустрічей, богословських семінарів, місіонерських проектів.

Як соціальна організація євангельська протестантська церква в Україні має тенденцію до стабілізації своїх кількісних характеристик. Збільшення числа церков не позначиться на загальному числі віруючих, бо більшість нових церков утворюються шляхом подрібнення великих громад і де факто постають як малі групи, ніж як повноцінні церкви.

Змінюється і сама структура релігійного життя традиційних євангельських громад. Належати до церкви і практикувати віру як спосіб життя - це не одне й те ж саме. Криза номінального християнства, яку раніше спостерігали лише в історичних церквах, сьогодні стосується і євангельських громад. Традиційні віруючі, які є членами церков завдяки історичним обставинам і завітам батьків, вже складають меншість. Наступне покоління піддає рефлексії приналежність до церкви, а якщо не покидає її зовсім, то існує в парацерковному просторі.

В той же час продовжується перетікання молоді, активної і творчої частини громад, з церкви як офіційної інституції до неформальних об'єднань і груп. Вже сьогодні багато молодих віруючих не відносять себе до церков-інституцій й ідентифікують себе скоріше з духовними рухами та течіями.

Отже, соціальна структура українського євангельського протестантизму змінює звичну конфігурацію і ускладнюється. Створюються нові зони активності, альтернативні центри релігійного життя, формується ідентичність і новий образ в суспільстві. В мінливому пострелігійному світі традиційні євангельські церкви утворюють консервативну субкультуру, але поруч з ними, консолідуючи їх творчі молоді сили, виникає нова соціальна структура – відкрита мережа, яка об'єднує не церкви, а віруючих. Мережні суспільства виникають на основі євангельської ідентичності, в якій баптисти, п'ятидесятники і навіть віруючі інших конфесій відчують себе частиною більш глобальної спільноти, де канонічні кордони і доктринальні межі є прозорими і пересувними, де завжди можливі нові синтези і реформи. Саме в цьому міжцерковному середовищі формуються оригінальні богословські підходи, власна літературна традиція, сучасна літургія й адекватні організаційні форми.

Аналітика внутрішніх трансформацій в сучасному євангельському протестантизмі дає можливість окреслити перспективи взаємодії суспільства, держави та церков у вирішенні нагальних соціальних проблем, розбудові демократії, відродженні національної культури.

Очевидно, що міжцерковна та міжнародна співпраця християнських конфесій може бути фактором міжнародних відносин, а спільна християнська віра та цінності можуть стати духовною основою для євроатлантичної інтеграції України. Українська модель конфесійних відносин є прецедентом для європейської співдружності, історичні та євангельські церкви стають єдиною соціальною силою у захисті суспільної моралі, благодійництві, охороні демократичних прав та свобод. Євангельський протестантизм в даних випадках виступає важливою ланкою у відносинах України і Європи.

Відновлення історичних зв'язків з європейським протестантизмом перетворює українські євангельські церкви на ретрансляторів західних культурних впливів, що додає динаміки українським соціокультурним процесам, привносить нові елементи та імпульси в релігійне життя країни, запобігає його монополізації. Розбудова активної соціально-богословської позиції виводить євангельський протестантизм за межі церковної субкультури та робить його широким соціальним рухом, з якого може формуватися середній клас українського соціуму (причому створює для цього не тільки соціальні, але й духовно-ідеологічні умови). Євангельський протестантизм - це світоглядна парадигма, етос життя і праці. Носії цього світогляду – численні громади віруючих. Відтак внутрішні процеси в євангельських церквах, переосмислення їх соціально-богословської позиції збігається з об'єктивною логікою суспільних трансформацій, що утворює ефект конвергенції та подвійного резонансу в соціумі і знаходить конкретно-соціальне вираження в наступних короткострокових перспективах:

- розкол між консервативними та сучасними церквами, демографічні процеси, конфлікт поколінь призведуть до формування консервативної та прогресивної меншостей, а також нейтральної більшості;
- динаміка церковних процесів буде визначатися пошуком балансу між вірністю традиції «братства» та необхідністю осучаснення церкви через реформи;
- у найближчі роки на лідерських позиціях залишаться представники консервативних церковних кіл;
- центр соціальної активності зміститься від церков до парацерковних організацій, що призведе до відтоку з церков найбільш дієздатних лідерів служіння;
- загостриться конфлікт між прихильниками вузько церковного служіння і суспільно орієнтованими прогресистськими партіями;
- церковний ріст буде продовжуватись інерційно, кількісні характеристики євангельських церков стабілізуються; можливі стагнація і ледь помітна негативна динаміка розвитку (кількість нових церков, хрещених, проведених акцій);
- основними напрямками соціального служіння євангельських церков залишаться: благодійництво; духовно-виховна праця з дітьми та

молоддю; профілактика ВІЛ, наркоманії, алкоголізму; розповсюдження релігійної літератури;

- продовжиться перехід від стихійного місіонерства до соціально сприйнятливих та легальних форм присутності у суспільстві.

Довгострокові ж перспективи можна виявити через зіставлення сучасної ситуації в церкві і суспільстві з архітектонікою та традицією євангельського протестантизму, що дає наступні прогнози:

- пропорція між консервативними та прогресивними церквами поступово зміниться на користь останніх, нейтральна більшість буде тяжіти і перетікати до табору прогресивних церков;
- в структурі євангельських громад буде зростати кількість освічених людей і сформується прошарок християнської інтелігенції, яка стане інтелектуальною і творчою силою для внутрішніх реформ й зовнішньої діяльності;
- більшість євангельських церков буде еволюціонувати від авторитарних методів управління громадами і канонізованого традиціоналізму до «відкритого християнства» і демократичних принципів організації;
- зміняться соціально-політичні та культурні уподобання євангельських церков; по мірі деконструкції досвіду радянської доби буде усвідомлюватись спорідненість демократичних ідеалів суспільного життя, європейської культури, національних традицій та євангельської віри;
- зберігаючи критичну дистанцію від політики та влади, євангельські громади стануть самостійним феноменом українського соціуму як важливі суб'єкти громадянського суспільства.

6. ПРОГНОЗИ НЕОРЕЛІГІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Усвідомлюючи що наша спроба прогнозування далека від дійсно наукової прогностики, яка вимагає знання теорії прогнозування та досвіду використання останньої щодо особливого типу соціо-духовної реальності – релігії, все таки є сенс поміркувати над майбутнім нових релігійних рухів (НРР) в Україні, задовольняючи і чисто дослідницький інтерес, і потребу сучасного суспільного життя.

Дослідник, вивчаючи будь-яку релігію чи якийсь релігійний процес, мав би задуматися над його подальшим розвитком, перспективами як для самої релігії, так й середовища, в якому вона функціонує. При розгляді цих питань вчені й досі знаходяться в полоні лінійно-прогресивного дискурсу, відповідно до якого все в релігійній чи секулярній сфері має розвиватися тільки із знаком плюс (зростати, поширюватися, поглиблюватися, покращуватися тощо). Відповідною є реакція і практиків, які на зростання